

Roman Rudnicki

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

DZIAŁANIE PROW „RENTY STRUKTURALNE” A ZMIANY STRUKTURY WIELKOŚCIOWEJ GOSPODARSTW ROLNYCH W POLSCE W LATACH 2002-2010

*RDP MEASURE „STRUCTURAL PENSIONS” AND CHANGES IN THE SIZE
STRUCTURE OF AGRICULTURAL HOLDINGS IN POLAND OVER
THE YEARS 2002-2010*

Słowa kluczowe: wspólna polityka rolna, renty strukturalne, struktura agrarna, Polska

Key words: common agricultural policy, structural pensions, agrarian structure, Poland

Abstrakt. Dokonano analizy przestrzennej rent strukturalnych, jednego z instrumentów wspólnej polityki rolnej (WPR). Podstawę opracowania stanowił wykaz około 33 tys. beneficjentów tego działania z tytułu przekazania gruntów na powiększenie innego gospodarstwa rolnego w latach 2004-2010. Dane zagregowano w układzie biur powiatowych ARiMR i oceniono na tle przemian struktury wielkościowej gospodarstw rolnych w Polsce w latach 2002-2010. Wykazano, że renty strukturalne w niewielkim stopniu przyczyniły się do poprawy struktury agrarnej, zwłaszcza w regionach Polski południowo-wschodniej, charakteryzujących się największymi udziałami gospodarstw małych w rolnictwie.

Wstęp

W wielu opracowaniach struktura obszarowa gospodarstw rolnych ujmowana jest jako najbardziej problemowy segment struktury przestrzennej rolnictwa polskiego, głównie uwarunkowany historycznie [Głęboki 2005, Bański 2007]. Wraz z członkostwem w UE nowe możliwości poprawy tego stanu wiążą się z realizacją wspólnej polityki rolnej (WPR), w tym przede wszystkim z rentami strukturalnymi, jednym z działań Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) w latach 2004-2010 [*Plan Rozwoju...* 2004] oraz obecnie realizowanego PROW na lata 2007-2013 [*Program Rozwoju...* 2007]. Beneficjentami tego działania mogą być rolnicy zaprzestający prowadzenia działalności w wieku przedemerytalnym (wymóg ukończenia 55 lat), posiadający gospodarstwo rolne o powierzchni co najmniej 1 ha UR, prowadzący działalność rolniczą na własny rachunek i podlegający ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu rolników (wymóg co najmniej 5 lat), którzy w zamian za świadczenie finansowe w formie renty strukturalnej przekazali grunty swojego gospodarstwa następcy lub innemu rolnikowi. Wynika stąd, że renty rolne spełniają wiele funkcji – dochodową, restrukturyzacyjną, generacyjną i rozwojową – przez co przyczyniają się do zwiększenia efektywności ekonomicznej gospodarstw rolnych [Paszkowski 2006].

Celem badań było przedstawienie analizy przestrzennej rent strukturalnych – instrumentu WPR.

Material i metodyka badań

Zakres merytoryczny artykułu wyznaczają wnioski dotyczące rent strukturalnych przyznawanych z tytułu przekazania gruntów na powiększenie innego gospodarstwa, przyczyniające się do spadku ogólnej liczby gospodarstw rolnych i wzrostu liczby gospodarstw dużych, przez co pozytywnie oddziałujące na strukturę wielkościową ogółu gospodarstw rolnych (nie uwzględniono rent z tytułu przekazania gruntów następcy). Podstawę analizy stanowiły wnioski zrealizowane w latach 2004-2010, obejmujące świadczenia wypłacane przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR) w ramach PROW 2004-2006 oraz PROW 2007-2013 (stan w końcu 2010 r.).

Analiza dotyczyła całego kraju, a jako jego podstawę przyjęto strukturę organizacyjną ARiMR, obejmującą 16 oddziałów regionalnych oraz 314 biur powiatowych. Należy zaznaczyć, że według rejestru ARiMR powiaty grodzkie ujmowane są łącznie z odpowiednimi powiatami ziemskimi [Rudnicki 2009].

Dane dotyczące liczby rent strukturalnych, wykorzystując metodę d'Hondta (przyjęto kolejnych sześć ilorazów), oceniono na tle zmian zachodzących w strukturze obszarowej gospodarstw rolnych (według wyników spisów powszechnych rolnictwa w latach 2002 i 2010) [*Raport z wyników...* 2011]. Wykorzystane dane dotyczyły gospodarstw rolnych o powierzchni powyżej 1 ha UR, zaregrowanych według siedziby użytkownika gospodarstwa (GUS), przez co były porównywalne z danymi ARiMR według siedziby beneficjenta środków UE.

Zróżnicowanie przestrzenne działania PROW

W Polsce w latach 2004-2010 działanie PROW „Renty strukturalne” objęło 67,7 tys. gospodarstw rolnych, w tym 32,9 tys. związanych z uzyskaniem świadczenia w zamian za przekazanie gruntów w celu powiększenia innego gospodarstwa rolnego. Liczba ta charakteryzowała się dużym zróżnicowaniem terytorialnym według województw: od 354 wniosków w lubuskim do 5773 w mazowieckim (tab. 1) oraz w układzie biur powiatowych ARiMR, tj. od braku wniosków w powiecie chrzanowskim (woj. małopolskie) do 419 wniosków w zamojskim (lubelskie), wysokomazowieckim (403) i białostockim (424) w woj. podlaskim oraz w powiecie plockim (506) w woj. mazowieckim.

Liczba analizowanych wniosków była głównie efektem dużej aktywności rolników w zakresie ubiegania się o rentę strukturalną w pierwszych latach członkostwa Polski w UE – w ramach PROW 2004-2006 – efekt szerszego dostępu i wyższej atrakcyjności finansowej omawianego działania. Na okres ten przypadało średnio 80,3% ogółu rent przyznanych w latach 2004-2010, a odsetek ten wahał się w układzie województw od ok. 70% w małopolskim i podkarpackim do 85% w podlaskim (tab. 1).

Śród ogółu rent strukturalnych przyznanych w latach 2004-2010, około 50% dotyczyło przekazania gruntów na powiększenie innego gospodarstwa rolnego, a przez to bezpośrednio przyczyniło się do poprawy struktury wielkościowej gospodarstw rolnych. Udział ten w układzie województw wahał się od poniżej 40% w małopolskim (30,4%), podkarpackim (35,3%) i śląskim (38,3%) do ok. 60% w: dolnośląskim (59,1%), podlaskim (57,8%), warmińsko-mazurskim (57,3%) i zachodniopomorskim (60%). W odniesieniu do jednostek powiatowych najniższe wartości tego wskaźnika (poniżej 20%) odnotowano w 4 powiatach woj. małopolskiego: nowosądeckim (13,9%), myślenickim (14,3%), limanowskim (16,7%) i suskim (18,8%). Najwyższe (ok 75%) udziały stwierdzono w powiatach łęborskim w woj. pomorskim (73,8%), świdwińskim w woj. zachodniopomorskim (75,0%) i jaworskim w woj. dolnośląskim (75,9%).

Z punktu widzenia potrzeb modernizacyjnych polskiego rolnictwa ocena ww. układu przestrzennego jest niekorzystna. Wykazano bowiem, że najsilniej rozdrobniona agrarnie Polska południowo-wschodnia wyróżnia się zdecydowaną przewagą rent strukturalnych przyznawanych z tytułu przekazania gospodarstwa następcy. Z drugiej strony w województwach położonych w północnej i zachodniej części kraju, charakteryzujących się na tle pozostałych regionów korzystną strukturą wielkościową gospodarstw, przeważają renty ukierunkowane na poprawę struktury obszarowej. Tak realizowane działanie przyczynia się do pogłębienia różnic strukturalnych w rolnictwie polskim.

Zmiany struktury wielkościowej gospodarstw

W celu pełniejszej oceny działania Renty strukturalne PROW dokonano analizy porównawczej wyników spisów powszechnych rolnictwa w latach 2002 i 2010 w zakresie struktury wielkościowej według liczby gospodarstw rolnych o powierzchni powyżej 1 ha UR.

Wykazano, że w warunkach zachodzącego procesu rozwoju społeczno-gospodarczego, stymulowanego członkostwem w UE, w rolnictwie polskim zachodziły istotne zmiany agrarne, związane przede wszystkim ze spadkiem liczby gospodarstw rolnych (ubyło 394 tys. gospodarstw) oraz ze zmianą ich struktury wielkościowej (tab. 1).

Tabela 1. Wybrane elementy analizy liczby zrealizowanych wniosków dotyczących rent strukturalnych z tytułu przekazania gruntów w celu powiększenia innego gospodarstwa rolnego (lata 2004-2010) oraz oceny zmian struktury wielkościowej gospodarstw rolnych powyżej 1 ha UR w Polsce
 Table 1. Selected elements of the analysis of the number of applications for structural pensions granted for the transfer of land to enlarge another farm (the years 2004-2010) and of the assessment of changes in the size structure of farms exceeding 1 ha AL in Poland

Województwo/ Province	Renty strukturalne/Structural pensions										Struktura wielkościowa gospodarstw rolnych/Size structure of agricultural holdings										Wskaźnik agarnego oddziału- wania rent strukturalnych/ Impact indicator of structural pensions
	w tym wnioski na powiększenie innego gosp. rolnego/transfer of land to enlarge another farm					ogólna liczba wniosków/total number of applications					w tym grupy obszarowe gospodarstw rolnych/of which farm area group [ha]					typy/types					
	liczba wniosków/applications	% ogólnej liczby/total % of total	lata/years	liczba wniosków/number of applications	% ogólnej liczby/total % of total	lata/years	stan w 2002 r./state in 2002	stan w 2010 r./state in 2010	wsk. zmian/rate changes*	1-5		5-10		>10		2002	2010				
										liczba wniosków/number of applications	% ogólnej liczby/total % of total	lata/years	liczba wniosków/number of applications	% ogólnej liczby/total % of total	lata/years			stan w 2002 r./state in 2002	stan w 2010 r./state in 2010	wsk. zmian/rate changes*	
Dolnośląskie	3 563	2 106	59,1	80,2	83,3	63,5	76	52,1	68	21,4	82	26,5	92	V	IX	10,6					
Kujawsko-pomorskie	5 289	2 842	53,7	80,3	79,5	67,9	85	32,1	78	24,3	87	43,6	91	XII	XII	24,5					
Lubelskie	7 032	3 504	49,8	78,6	223,3	189,9	85	54,0	85	27,8	82	18,2	90	VIII	VIII	10,5					
Lubuskie	695	354	50,9	83,6	32,0	23,5	73	52,2	61	18,4	89	29,5	99	V	IX	4,2					
Łódzkie	6 999	3 394	48,5	84,0	165,0	134,4	81	49,1	80	30,5	81	20,4	87	VIII	VIII	11,1					
Małopolskie	3 141	954	30,4	70,5	218,4	162,3	74	84,2	73	12,3	76	3,6	109	I	I	1,7					
Mazowieckie	11 611	5 773	49,7	82,2	291,8	237,7	81	47,1	77	28,5	83	24,4	88	VIII	VIII	10,7					
Opolskie	1 998	1 115	55,8	80,2	41,9	28,5	68	45,8	55	20,5	73	33,7	93	V	IX	8,3					
Podkarpackie	3 448	1 218	35,3	70,4	197,1	145,2	74	82,1	73	13,4	71	4,4	122	I	I	2,3					
Podlaskie	5 280	3 053	57,8	85,0	99,8	86,0	86	30,1	81	25,6	90	44,3	88	XII	XII	22,1					
Pomorskie	1 973	1 017	51,5	83,8	53,9	42,8	79	37,7	68	22,2	89	40,1	88	IX	XII	9,2					
Śląskie	1 966	752	38,3	78,7	110,9	77,6	70	77,5	66	13,9	78	8,6	104	I	II	2,3					
Świętokrzyskie	4 291	1 742	40,6	71,9	125,8	103,1	82	66,7	82	23,9	78	9,4	98	II	II	7,7					
Warmińsko-mazurskie	2 448	1 402	57,3	79,3	52,1	44,4	85	30,8	73	17,2	97	52,0	90	XII	XII	18,3					
Wielkopolskie	6 265	2 611	41,7	81,4	139,6	123,9	89	38,4	82	24,5	92	37,2	94	IX	IX	16,6					
Zachodniopomorskie	1 693	1 016	60,0	79,9	41,6	31,9	77	41,0	63	17,9	86	41,2	92	IX	XII	10,5					
Polska/Poland	67 692	32 853	48,5	80,3	1956,1	1562,6	80	55,2	75	22,5	82	22,3	91	V	V	8,3					

* zmiany liczby gospodarstw w latach 2002-2010 – stan w 2002 r.=100 pkt/Changes in the number of farms in the years 2002-2010 – status in 2002 = 100 points

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ARiMR i GUS
 Source: own compilation on the basis of AR&MA and GUS dat

Odnotowane zjawisko spadku liczby gospodarstw rolnych powyżej 1 ha UR w latach 2002-2010 charakteryzowało się dużym zróżnicowaniem regionalnym – od 68 pkt w woj. opolskim (ubyło 32% gospodarstw – stan w 2002=100 pkt) do 89 pkt w woj. wielkopolskim (ubyło 11% gospodarstw). W układzie powiatów wskaźnik ten wahał się od około 50 pkt w chrzanowskim w woj. śląskim (46 pkt), opolskim w woj. opolskim (47 pkt) i rybnickim w woj. śląskim (54 pkt) do blisko 100 pkt (brak istotnych zmian liczby gospodarstw) w suwalskim w woj. podlaskim i łosickim w woj. mazowieckim.

Zmniejszenie liczby gospodarstw rolnych objęło różne grupy obszarowe, przez co przyczyniło się do zmiany ogółu struktury wielkościowej gospodarstw rolnych. W celu oceny tego oddziaływania wydzielono 3 podstawowe grupy obszarowe – gospodarstwa małe (od > 1 ha do < 5 ha UR), średnie (od > 5 ha do < 10 ha UR) i duże (powyżej 10 ha UR), dla których w odniesieniu do lat 2002 i 2010 określono ich liczbę, udział w ogólnej liczbie gospodarstw oraz zmiany zachodzące w tym okresie (stan w 2002 r. = 100 pkt – tab. 1).

W 2010 r. najliczniejszą kategorię agrarną stanowiły gospodarstwa małe (1-5 ha UR). Ich przeciętny udział w ogólnej liczbie gospodarstw rolnych powyżej 1 ha UR wynosił średnio w kraju 55,2% i wyróżniał się silnym zróżnicowaniem przestrzennym, zarówno w układzie województw (od 30-31% w podlaskim i warmińsko-mazurskim do 82,1% w podkarpackim i 84,2% w małopolskim), jak i powiatów (od ok. 15% w koleńskim i grajewskim w woj. podlaskim do ponad 95-96% w suskim w woj. małopolskim, skarżyskim w woj. świętokrzyskim i żywieckim w woj. śląskim). Ich liczba (861,8 tys.) w porównaniu do stanu w 2002 r. (1146,9 tys.) zmniejszyła się aż o jedną czwartą – wskaźnik jej zmian w latach 2002-2010 wynosił średnio dla Polski 75 pkt (stan w 2002=100 pkt): od 55 pkt w woj. opolskim do 85 pkt w woj. lubelskim (tab. 1). Zmienność ta według powiatów wynosiła od 35 pkt w opolskim (woj. opolskie) i 44 pkt w chrzanowskim (małopolskie) do ponad 100 pkt (wzrost liczby gospodarstw) w siedmiu powiatach województw lubelskiego (biłgorajski – 102 pkt), podlaskiego (koleński – 101 pkt, łomżyński – 103 pkt) i mazowieckiego (płoński – 101 pkt, mławski – 103 pkt., żuromiński – 106 pkt, łosicki – 114 pkt).

W analizowanym okresie wyraźna tendencja spadkowa charakteryzowała także liczbę gospodarstw średnich (5-10 ha) – od 426,9 tys. w 2002 r. do 351,7 tys. w 2010 r. Przeciętny krajowy wskaźnik zmian liczby gospodarstw tej grupy obszarowej wynosił 82 pkt (stan w 2002 = 100 pkt) – wahał się od 71 pkt w województwie podkarpackim do 90 pkt w podlaskim, a według powiatów – od 56 pkt w tatrzańskim (woj. małopolskie) do ponad 100 pkt w 19 jednostkach, w tym najwięcej (132 pkt) wynosił w pow. nidzickim (woj. warmińsko-mazurskie). W wyniku powyższych zmian udział gospodarstw średnich w ogólnej liczbie gospodarstw rolnych w 2010 r. ukształtował się na poziomie 22,3%. Był silnie zróżnicowany przestrzennie – zarówno regionalnie (od 3,6% w woj. małopolskim do 52% w woj. warmińsko-mazurskim), jak i według powiatów (od poniżej 0,3% w suskim – woj. małopolskie do 65,5% w koleńskim – woj. podlaskie).

Zjawisko zmniejszania się liczby gospodarstw rolnych odnotowano także w grupie gospodarstw dużych – powyżej 10 ha UR – od 382,4 tys. w 2002 r. do 349,1 tys. w 2010 r. Przeciętny dla kraju wskaźnik zmian wynosił 91 pkt i wahał się od 87 pkt w woj. łódzkiej do ponad 100 pkt (wzrost liczby) w woj.: małopolskim – 109 pkt, podkarpackim – 122 pkt i śląskim – 104 pkt. W układzie powiatów wartość minimalną wskaźnika odnotowano w przysuskim w woj. mazowieckim (69 pkt), a próg 100 pkt przekroczony został w 73 jednostkach (najwięcej 204 pkt w pow. tarnobrzeskim w woj. podkarpackim).

W celu oceny zachodzących w latach 2002-2010 zmian, posługując się metodą 6 kolejnych ilorazów, wydzielono 16 typów strukturalnych gospodarstw rolnych. Wykazano, że w warunkach dużego ubytku liczby gospodarstw (spadek o 1/5), w relatywnie słabszym stopniu zmieniła się ich struktura wielkościowa. Potwierdza to brak zmiany w latach 2002-2010 typu strukturalnego dla całego kraju (typ V – M4 S1 D1) oraz 11 województw. W układzie powiatów sytuację taką stwierdzono aż w 208 jednostkach (66% ogółu, tab. 2).

Pozytywne zmiany w strukturze obszarowej gospodarstw rolnych odnotowano w sześciu województwach. Były one wynikiem przemian agrarnych skutkujących zmiany typu V – M4 S1 D1 (2002 r.) na typ IX – M3 S1 D2 (2010 r.) w woj. dolnośląskim, lubuskim i opolskim oraz

typu IX (2002 r) na typ XII – M2 S1 D3 (2010 r.) w woj. pomorskim i zachodniopomorskim. W układzie powiatów taki kierunek zmian stwierdzono w 95 jednostkach, położonych – oprócz woj. podkarpackiego – we wszystkich regionach kraju – od pojedynczych powiatów w woj. małopolskim (olkuski) i świętokrzyskim (kazimierski, włoszczowski) do 10 powiatów w woj. dolnośląskim.

Należy zaznaczyć, że pogorszenia struktury wielkościowej gospodarstw rolnych nie stwierdzono na poziomie regionalnym, a w odniesieniu do jednostek powiatowych to niekorzystne zjawisko odnotowano tylko w 11 jednostkach zlokalizowanych na terenie województw lubelskiego (pow. tomaszowski), łódzkiego (pow. radomszczański), małopolskiego (pow. dąbrowski, nowotarski), mazowieckiego (pow. mławski, żuromiński), podlaskiego (pow. koleński, łomżyński, sokólski, zambrowski) oraz warmińsko-mazurskiego (pow. piski).

Przeprowadzona analiza wykazała pogłębiające się dysproporcje terytorialne w strukturze obszarowej gospodarstw rolnych w Polsce. W latach 2002-2010 poprawa struktury obszarowej gospodarstw rolnych miała miejsce przede wszystkim w pasie regionów Polski północnej i zachodniej, charakteryzujących się korzystną sytuacją agrarną (woj.: dolnośląskie – 10 pow., kujawsko-pomorskie – 8 pow., pomorskie – 7 pow., warmińsko-mazurskie – 9 pow., wielkopolskie – 9 pow., zachodniopomorskie – 10 pow.). Z kolei w powiatach Polski centralnej i południowo-wschodniej, cechujących się największym rozdrobnieniem agrarnym poprawy struktury wielkościowej gospodarstw rolnych nie odnotowano w ogóle (woj. podkarpackie) lub zjawisko to występowało sporadycznie, w pojedynczych powiatach.

Ocena działania

Zachodzące w latach 2002-2010 przemiany agrarne w niewielkim stopniu stymulowane są poprzez działanie PROW „Renty strukturalne”. Świadczy o tym niewielki udział (średnio w kraju 8,3%) liczby rent strukturalnych w przyznanych w latach 2004-2010 z tytułu powiększenia innego gospodarstwa rolnego w ogólnej liczbie zlikwidowanych w latach 2002-2010 gospodarstw rolnych o powierzchni powyżej 1 ha UR. Wskaźnik ten wahał się w układzie zróżnicowania regionalnego od ok. 2% w województwach Polski południowej - małopolskim, podkarpackim i śląskim do ponad 15% w zwartym terytorialnie układzie 4 województw: kujawsko-pomorskim (24,5%), podlaskim (22,1%), warmińsko-mazurskim (18,3%) i wielkopolskim (16,6% – tab. 1). Charakteryzował się także silnym zróżnicowaniem przestrzennym według powiatów (rys. 1).

Szczególnie słabe oddziaływanie rent strukturalnych na poprawę struktury obszarowej gospodarstw rolnych odnotowano w Polsce centralnej i południowo-wschodniej, zwłaszcza w powiatach najsilniej rozdrobnionych agrarnie, historycznie położonych w obrębie dawnego zaboru austriackiego, gdzie wysoką wartość analizowanego wskaźnika odnotowano jedynie w pow. miechowskim (26,1% – rys. 1). Tak ukierunkowana analiza wykazała również, że renty strukturalne nie są istotnym czynnikiem przemian agrarnych w Polsce północnej i zachodniej – na terenach przyłączonych do Polski po II wojnie światowej, wyróżniających się największymi przeciętnymi wielkościami gospodarstw rolnych. Wskazuje na to brak wysokich wartości wskaźnika (ponad 25%) w województwach dolnośląskim, lubuskim, opolskim i zachodniopomorskim (oprócz pow. pyrzyckiego).

Tabela 2. Typy struktury wielkościowej gospodarstw rolnych w latach 2002 i 2010
Table 2. Types of the size structure of agricultural holdings in 2002 and 2010

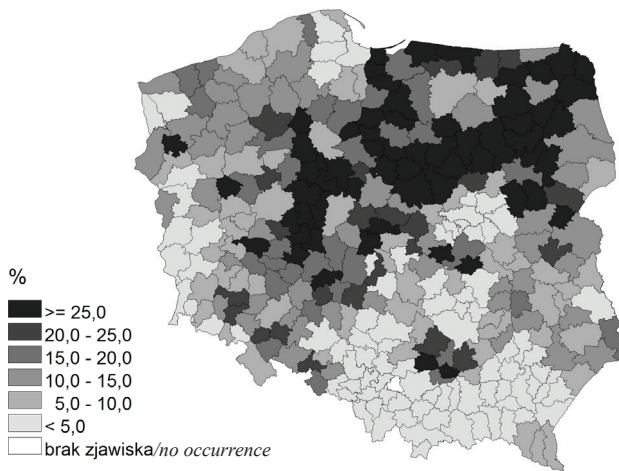
Nr/ No.	Liczba Number of				
	ilorazów/ quotients*			powiatów/ districts	
	M	S	D	2002	2010
I	6	0	0	38	35
II	5	1	0	36	28
III	5	0	1	5	-
IV	4	2	0	13	15
V	4	1	1	41	35
VI	4	0	2	2	-
VII	3	3	0	2	-
VIII	3	2	1	35	38
IX	3	1	2	46	38
X	3	0	3	5	-
XI	2	2	2	24	29
XII	2	1	3	43	67
XIII	2	0	4	7	2
XIV	1	2	3	8	6
XV	1	1	4	8	21
XVI	0	1	5	1	-

M – małe/small, S – średnie/medium, D – duże/large

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Source: own study based on CSO data

Rysunek 1. Liczba rent strukturalnych przyznanych w latach 2004-2010 z tytułu przekazania gruntów w celu powiększenia innego gospodarstwa rolnego w odsetku ogólnej liczby spadku gospodarstw rolnych powyżej 1 ha UR w latach 2002-2010

Figure 1. Number of structural pensions granted in the years 2004-2010 for the transfer of land to enlarge another farm as per cent of the total number of bequeathed farms exceeding 1 ha AL in the years 2002-2010

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ARiMR i GUS
Source: own compilation on the basis of AR&MA and GUS data

Literatura

- Bański J. 2007: *Geografia rolnictwa Polski*, PWE, Warszawa.
- Głębocki B. 2007: *Rolnictwo*, [W:] H. Rogacki (red.), *Geografia społeczno-ekonomiczna Polski*, PWN, Warszawa.
- Paszowski S. 2006: *Renty strukturalne w rolnictwie*, [W:] *Problemy rozwoju wsi i rolnictwa*, IRWiR, Warszawa.
- Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich 2004-2006. 2004: Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa.
- Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013. 2007: Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa.
- Raport z wyników Powszechnego Spisu Rolnego 2010. 2011: GUS, Warszawa.
- Rudnicki R. 2009: *Renty strukturalne jako czynnik przemian agrarnych i demograficznych w rolnictwie polskim w latach 2004-2006*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Rudnicki R. 2010: *Zróżnicowanie przestrzenne wykorzystania funduszy Unii Europejskiej przez gospodarstwa rolne w Polsce w latach 2004-2006*, seria: *Studia i Prace z Geografii i Geologii* nr 17, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.

Summary

The article presents a spatial analysis of structural pensions, one of the Common Agricultural Policy instruments. Its basis was the list of nearly 33 thousand beneficiaries of this measure who had transferred their land to enlarge another farm over the years 2004-2010. Those data were aggregated by the poviats offices of the Agency for Restructuring and Modernisation of Agriculture and assessed in terms of changes in the size structure of agricultural holdings in Poland over the years 2002-2010. It was shown that structural pensions had contributed very little to an improvement of the agrarian structure, especially in the regions of south-eastern Poland with their highest indices of the proportion of small farms in agriculture.

Adres do korespondencji
prof. UMK dr hab. Roman Rudnicki
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
Wydział Nauk o Ziemi
ul. Lwowska 1
87-100 Toruń
e-mail: rudnickir@umk.pl